

УДК 338.43:633.1

АНАЛІЗ СТРУКТУРНОГО ЗМІСТУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

С. Гринкевич, д. е. н., професор
ORCID ID: 0000-0002-3563-3989

І. Зрайло, аспірант
ORCID ID: 0000-0003-3051-8655

О. Брух, к. е. н., доцент
ORCID ID: 0000-0003-1117-0454

Львівський національний аграрний університет

© С. Гринкевич, І. Зрайло, О. Брух, 2020

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2020>.

Гринкевич С., Зрайло І., Брух О. Аналіз структурного змісту зернопродуктового підкомплексу АПК

Розкрито сутність та проаналізовано змістовні характеристики формулювання «зернопродуктовий підкомплекс». Здійснено систематизацією та зрівноваження різних підходів до його визначення.

Узагальнено теоретичні підходи до розвитку інтеграційних процесів в аграрно-промисловому виробництві та обґрунтовано систему чинників, що визначають динаміку цього процесу в зернопродуктовому підкомплексі.

Наведено приклади взаємозалежності та відмежування понять «зернопродуктовий підкомплекс», «зерновий підкомплекс» та «хлібопродуктовий підкомплекс». Запропоновано вважати зернопродуктовий підкомплекс глибшим поняттям з огляду на ширший асортимент його кінцевої продукції, тобто таким, що охоплює сукупність системних елементів виробничого, соціального, фінансового, інноваційного характеру, певним чином пов'язаних і взаємодіючих між собою задля реалізації мети підкомплексу, що полягає у задоволенні потреб суспільства в зерні і продуктах його переробки. Представлено власне авторське визначення поняття «зернопродуктовий підкомплекс» у контексті врахування змін інституційного середовища розвитку взаємодій в економіці й аграрній галузі.

Окреслено передумови ефективного формування зернопродуктового підкомплексу, виявлено закономірності, основні принципи та умови його функціонування.

Проаналізовано та конкретизовано основні складові, що формують зернопродуктовий підкомплекс. Продемонстровано дискусійні підходи до структуризації зернопродуктового підкомплексу та подано власне бачення структуризації підкомплексу, що повинен відображати багаторівневість технологічного виробництва, обмін і споживання продукції на різних стадіях відтворювального процесу, використання матеріальних, природних, фінансових, трудових та інших ресурсів.

Визначено пріоритетні завдання із вдосконалення організаційно-економічних умов ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу.

Ключові слова: зернопродуктовий підкомплекс, продовольча безпека, багаторівнева система, структура АПК, структурне формування, пріоритетні завдання, експортний потенціал.

Hrynkevych S., Zrailo I., Brukh O. Analysis of the structural content of the grainsub-complex of the agro-industrial complex

The article reveals the essence and analyzes the content characteristics of the concept of "grain products subcomplex". The systematization and balancing of different approaches to its definition is carried out. Theoretical approaches to development of the integration processes in agro-industrial production are generalized and the system of factors that determine the dynamics of this process in the grain products subcomplex is substantiated.

The examples of interdependence and delimitation of the concepts of "grain products subcomplex", "grain

subcomplex" and "bread products subcomplex" are given in the work. It is proposed to consider the grain products subcomplex as a deeper concept considering the wide range of its final products, covering the set of production system elements of social, financial, innovative nature, in some way related and interacting to achieve the purpose of the subcomplex, which is to meet society's needs in grain and products of its processing. The author's definition of the concept of "grain products subcomplex" in the context of changes in the institutional environment for the development of interactions in the economy and agriculture is presented in the article.

The article outlines the prerequisites for the effective formation of the grain products subcomplex, reveals the patterns, main principles and conditions of its operation.

The main components that form the grain products subcomplex are analyzed and specified in the research. The article demonstrates the discussion approaches to the structuring of the grain products subcomplex and presents the authors' personal opinion concerning the subcomplex structuring, which should reflect the multilevel of technological production, exchange and consumption of products at different stages of the reproduction process, the use of material, natural, financial, labor and other resources.

The work identifies the priority tasks for improving the organizational and economic conditions for the effective functioning of the grain products subcomplex.

Key words: grain products subcomplex, food security, multilevel system, structure of agro-industrial complex, structural formation, priority tasks, export potential.

Постановка проблеми. Визначальні імперативи розвитку світового господарства – модернізація та інтелектуалізація, – пов'язані з проривом у науково-технологічній сфері та у сфері високих технологій, чинять суттєвий вплив на формування й розвиток АПК – найважливішого комплексу національної економіки. Агропромисловий комплекс – це сукупність галузей національної економіки, з'єднаних між собою економічними відносинами з приводу виробництва, розподілу, обміну й споживання сільськогосподарської продукції, метою функціонування якого виступає забезпечення продовольчої безпеки держави та якнайповніше задоволення потреб населення в продуктах і споживчих товарах сільськогосподарської сировини.

Забезпечення продовольчої безпеки є одним із важливих стратегічних пріоритетів зміцнення національної безпеки України. Тому розвиток АПК виступає не лише галузевою проблематикою, а й набуває міждисциплінарного і міжгалузевого характеру, враховуючи економічні (макроекономічна стійкість, зовнішньоекономічні відносини, розвиток ринку засобів виробництва), політичні (продовольча незалежність, внутрішня політична стійкість), екологічні (раціональне природокористування, збереження природного середовища, безпечне харчування) і соціальні (покращання якості життя населення, поліпшення демографічної ситуації, розвиток

сільських територій, доходи сільськогосподарських виробників) аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і прикладні аспекти проблематики розвитку та функціонування зернопродуктового підкомплексу висвітлено у багатьох наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених, серед яких: Бенсон К., Грін Р., Ейде В. Б., Ейхер К., Штаац Дж., Ємельянова А. М., Кісельов В. І., Худолій Л. та ін. Новітнє бачення проблеми формування зернопродуктового підкомплексу пропонують Гайдуцький П. І., Погрішук Б. В., Мельник Л. Л., Саблук П. Т., Черевко Г. В., Колодійчук В. А., Шпичак О. М., Бойко В. І. та ін.

Беручи до уваги ґрунтовні та актуальні дослідження науковців щодо проблематики розвитку та функціонування зернопродуктового підкомплексу, його складових у контексті постійних змін, вважаємо, що важливі аспекти формування сталого та ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу ще не отримали належного висвітлення. Наявність розбіжностей у теоретичних і практичних підходах до вирішення проблеми зумовлює її дискусійний характер.

Постановка завдання. Метою проведеного дослідження була оцінка організаційно-економічних умов функціонування і вияв-

лення закономірностей виникнення процесів та явищ у зернопродуктовому підкомплексі. Основні завдання дослідження зазначених аспектів:

- систематизація та зрівноваження різних точок зору авторів щодо визначення поняття «зернопродуктовий підкомплекс»;
- визначення передумов ефективного формування зернопродуктового підкомплексу;
- виявлення закономірностей, принципів та умов функціонування підкомплексу;
- обґрунтування особливостей структуризації зернопродуктового підкомплексу;
- встановлення пріоритетних завдань із вдосконалення організаційно-економічних умов ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу.

Методика дослідження та матеріали. Для виконання поставлених завдань був проведений теоретичний аналіз наукової літератури в галузі економіки зернопродуктового підкомплексу. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові й специфічні методи дослідження. Для систематизації визначень поняття «зернопродуктовий підкомплекс» було застосовано методи аналізу і синтезу, теоретичного узагальнення, науково-аналітичний, систематизації та класифікації.

Інформаційною базою дослідження слугували праці провідних українських та іноземних учених у галузі зернопродуктового підкомплексу; міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти з питань господарської діяльності агропромислових підприємств, вітчизняна та зарубіжна монографічна література, аналітичні публікації у фахових виданнях.

Виклад основного матеріалу. Продовольчий комплекс, що є складовою АПК, охоплює низку продуктових підкомплексів, серед яких одним зі стратегічних є зернопродуктовий. Притаманні Україні сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування зернових культур слугують поглибленню спеціалізації держави на виробництві зерна і продукції його переробки та участі в

міжнародному поділі праці. Від стабільності функціонування і подальшого піднесення зернопродуктового підкомплексу АПК залежать перспективи розвитку всієї економіки, національна й продовольча безпека, зовнішньоекономічний потенціал держави.

Обговорення проблем формування й розвитку зернопродуктового підкомплексу в економічних дослідженнях розпочалося у 20–30-х рр. ХХ століття, де акцент ставився на процеси концентрації та комбінування сільського господарства і промисловості. У наукових публікаціях 70–90-х рр. більшою мірою розглядали питання щодо: максимізації виробництва продукції АПК за рахунок дотримання оптимального співвідношення між сферами продуктових підкомплексів, технологічної узгодженості й економічної зацікавленості усіх галузей АПК (Ільїна, 2012); необхідності впливу НТП на досягнення стійкого розвитку сільського господарства (Худолій, 1998; Емельянова, 1987; Киселев, 1985); зміцнення продовольчої безпеки (Eide, 1990; Eicher and Staatz eds, 1990; Benson, Clay and Green, 1986); посилення агропромислової інтеграції (Лобас, 2002; Толмачов, 1998); долучення галузей і сфер до складу продуктових підкомплексів (Душин, 1986).

Сучасний науковий доробок представлений в працях таких відомих економістів, як Гайдуцький П. І., Погріщук Б. В., Мельник Л. Л., Саблук П. Т., Черевко Г. В., Колодійчук В. А., Шпичак О. М., Бойко В. І. та ін. Утім проведення комплексного аналізу цілісного розвитку зернопродуктового підкомплексу АПК, оцінка збалансованості його сфер і формування оптимальної структури, виявлення перспектив розвитку неможливі без подальших досліджень з обґрунтуванням низки концептуальних моментів, розробленням методик і конкретними розрахунками.

Вивчення публікацій широкого кола українських і зарубіжних фахівців дало змогу дійти висновку про те, що спектр визначень поняття «зернопродуктовий комплекс», його зміст є досить широким (див. табл.). Дефініції наведено за хронологією.

Окремі визначення зернопродуктового комплексу АПК*

№ з/п	Визначення зернопродуктового комплексу	Ключові слова у визначенні	Джерело
1	2	3	4
1	<i>Зернопродуктовий підкомплекс</i> – велике агропромислове утворення, що ґрунтується не на адміністративних зв'язках, а на просуванні продукту (Грузинов и Дудуева, 1996).*	агропромислове утворення	Грузинов, В. П. и Дудуева, Л. М., 1996. Развитие хозяйственных связей хлебоприемных предприятий с производителями зерна. <i>Хранение и переработка сельхозсырья</i> , 3, с. 6–7.
2	<i>Зернопродуктовий підкомплекс АПК</i> – система соціально-економічних відносин інтегрованих блоків галузей, задіяних у просуванні зернових продуктів ланцюгом: виробництво - доставка - зберігання - переробка - торгівля - споживання. Ця система організовується існуючою інтегрованою структурою економіки країни, яка у свою чергу здійснює узгодження функціонування сільського господарства, промисловості, розподільного механізму й адміністративно-політичної діяльності (Толмачев, 1998).	система відносин інтегрованих блоків галузей	Толмачев, А. В. 1998. <i>Экономика и организация производства в зернопродуктовом подкомплексе АПК (методология и практика решений)</i> . Доктор наук. Всероссийский научно-исследовательский институт экономики, труда и управления в сельском хозяйстве.
3	<i>Зернопродуктовий підкомплекс</i> – сукупність сільськогосподарських і переробних підприємств, пов'язаних між собою взаємовідносинами з метою підвищення економічної ефективності внаслідок зменшення сукупних витрат живої й уречевленої праці на виробництво кінцевої продукції (Фоменко, 2002).	сукупність сільськогосподарських і переробних підприємств	Фоменко, С. В., 2002. Формування зернопродуктового підкомплексу АПК. <i>Економіка АПК</i> , 12, с. 60–62.
4	<i>Зернопродуктовий підкомплекс</i> – об'єкт логістичного управління, що є складною соціотехнічною системою, яка характеризується значною кількістю стохастичних зв'язків між елементами системи та впливом численних факторів на ефективність її функціонування (Андрушко, Дудяк та Колодійчук, 2004).	об'єкт логістичного управління	Андрушко, М. І., Дудяк, Р. П. і Колодійчук, В. А., 2004. Зернопродуктовий підкомплекс АПК як об'єкт логістичного управління. <i>Вісник Національного університету «Львівська політехніка»</i> , 499, с. 136–140.
5	<i>Зернопродуктовий комплекс</i> – система взаємопов'язаних спеціалізованих галузей та виробництв, зайнятих вирощуванням зернових і бобових культур, заготівлею, переробкою зерна та реалізацією кінцевої продукції (Стеченко, 2006).	система галузей та виробництв	Стеченко, Д. М., 2006. <i>Розміщення продуктивних сил і регіоналістика</i> . Київ: Вікар.
6	<i>Зернопродуктовий підкомплекс</i> становить собою сукупність агропромислових галузей, диференційованих на чотири функціональні ринкові підсистеми виробництва, переробки і доведення продукту до індивідуального споживання на основі детермінованих інтеграційних зв'язків (Жуков, 2008).	сукупність агропромислових галузей	Жуков, Н. И., 2008. <i>Развитие интеграционных процессов в зерновом хозяйстве региона (теория, методология, практика)</i> . Доктор наук. Всероссийский научно-исследовательский институт экономики, труда и управления в сельском хозяйстве.

1	2	3	4
7	<i>Зернопродуктовий підкомплекс</i> – структурне формування АПК, яке забезпечує збалансованість і стабільність функціонування усіх виробничих, соціальних і ринкових структур, що входять до його складу, кінцевою метою якого є задоволення раціональних потреб суспільства в зерні і продуктах його переробки (Амирова, 2008).	структурне формування АПК	Амирова, Э. Ф., 2008. Перспективные направления повышения эффективности зернопродуктового подкомплекса. <i>Вестник Казанского государственного аграрного университета</i> , 2 (8), с. 9–12.
8	<i>Зернопродуктовий підкомплекс</i> розглядається на таких рівнях: управлінський, виробничий, маркетинговий. Загальним критерієм оцінки ефективного функціонування зазначених рівнів пропонується наступне: для управлінського рівня – забезпечення оптимальних обсягів виробництва зерна та його собівартості; для виробничого рівня – відповідність якості зерна встановленим стандартам та вимогам споживачів; для маркетингового – вивчення ринкової кон'юнктури, забезпечення реалізації виробленого зерна за максимальними цінами (Погріщук, 2009).	рівні управління	Погріщук, Б. В., 2009. Особливості функціонування зернопродуктового підкомплексу України в ринкових умовах господарювання. <i>Галицький економічний вісник</i> , 2, с. 168–171.
9	<i>Зернопродуктовий підкомплекс АПК</i> – галузі, які мають тісні економічні і виробничі взаємозв'язки, що спеціалізуються на виробництві зерна, його переробці і зберіганні, а також забезпечують зернову і переробну галузі засобами виробництва (Лебедев, 2009).	сукупність галузей	Лебедев, К. А., 2009. Концепция государственного регулирования зернопродуктового подкомплекса. [online] Доступно: http://www.Nbuv.Gov.ua/portal/soc_gum/Ekonk/2009_26/lebedev.pdf/ .
10	<i>Зернопродуктовий підкомплекс АПК</i> – багатогалузева виробничо-господарська структура сільськогосподарських товаровиробників, організацій і відомств різних форм власності, що займаються виробництвом, транспортуванням, зберіганням та переробкою зерна, а також реалізацією продукції з нього (Мамбетова, 2010).	багатогалузева виробничо-господарська структура	Мамбетова, Ф. М., 2010. <i>Формирование механизма устойчивого развития зернопродуктового подкомплекса (теория, методология, практика)</i> . Доктор наук. Горский государственный аграрный университет.
11	<i>Зернопродуктовий підкомплекс АПК</i> – виробничо-економічна система галузей і функціональних підрозділів, що беруть участь у виробництві зерна і продуктів його переробки, взаємозв'язаних спільними цілями і економічними інтересами (Онищенко, 2011).	система галузей і функціональних підрозділів	Онищенко, К. Н., 2011. Концептуальная схема формирования кластера на основе зернопродуктового подкомплекса. <i>Культура народов Причерноморья</i> , 215, с. 100-103.
12	<i>Зернопродуктовий підкомплекс АПК</i> – це сукупність функціонально залежних сільськогосподарських і промислових підприємств, які забезпечують формування пропозиції зерна, його первинну обробку, зберігання, переробку на борошно, крупи, комбікорми, а також реалізацію, у тому числі на експорт, через посередництво відповідних інфраструктурних елементів і слугує джерелом сировинних ресурсів для підприємств спеціалізованих галузей із виробництва продовольчих товарів (Колодійчук, 2014).	сукупність сільськогосподарських і промислових підприємств	Колодійчук, В. А., 2014. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України. <i>Економічний часопис-XXI</i> , 9-10(1), с. 45–48.

*Тут і далі переклад наш – С.Г., І.З., О.Б.

Натомість окремі вчені (Ганганов, 2008; Сидоренко, 2003) оперують категорією «зерновий підкомплекс», вкладаючи у неї той самий економічний зміст. Так, Сидоренко О. В. зазначає, що «зерновий підкомплекс – система функціонально пов'язаних галузей і підприємств, що забезпечують матеріальними ресурсами усі сфери підкомплексу, підприємства сільського господарства, заготівельні, зберігання і переробки зерна, яка розвивається на основі посилення своїх конкурентних позицій, як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках» (Сидоренко О. В., 2003, с. 8). На нашу думку, назва підкомплексу в такій редакції не враховує продукцію переробних підприємств, а саме продукцію переробки зерна.

У деяких публікаціях із проблем ефективного функціонування зернового підкомплексу, зернового господарства ці поняття уподібнюються й характеризуються як зернова галузь без її характеристик як підкомплексу у складі комплексу вищого порядку (Новицький, 2017). Вважаємо таке уподібнення сумнівним, оскільки зернове господарство є основною базою, що формує зернопродуктовий підкомплекс АПК.

Науковець Мартинова Л. В. (2018, с. 61), спираючись на дослідження Збарського В. К. та Мацибори В. І. (2009), а також з'ясування змісту поняття «ринок зерна» відповідно до Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» (2002), вважає зернопродуктовий підкомплекс складовою частиною ринку зерна.

Деякі дослідники (Плотнікова, 2006; Павлюченков и Улизько, 2001) використовують поняття «хлібопродуктовий підкомплекс», ототожнюючи його зі «зернопродуктовим підкомплексом». Таке розмаїття точок зору авторів щодо формулювання назви підкомплексу пояснюємо різницею в розумінні мети, сутності, змісту й структури продуктового підкомплексу. Безумовно, мета функціонування зернопродуктового підкомплексу пов'язана зі загальною «ідеєю» розвитку вітчизняного АПК і реалізується передусім у виробництві кінцевої продукції (Загайтова,

Терновых, Коротченко и Камалян, 1999). На думку Тихонова В. О. (1979, с. 84), під кінцевою продукцією АПК належить розуміти обсяг предметів споживання, виготовлений зі сировини сільськогосподарського походження; сільськогосподарську продукцію, що надходить в особисте і суспільне споживання без промислової переробки; продукцію, яка надходить в державні експортні та резервні ресурси, а також у виробниче споживання галузей національної економіки, що не входять до складу АПК. Сидоренко О. В. (2015, с. 10) розширює асортимент, долучивши до нього спирт, крохмаль, олію, насінневий зерновий фонд, зерно резервних, страхових запасів, а також експортні обсяги зерна та біопаливо зі зернових ресурсів. Тому сумнівним вважаємо ототожнення хлібопродуктового та зернопродуктового підкомплексів. На нашу думку, поняття «зернопродуктовий ...» є значно ширшим за «хлібопродуктовий ...» з огляду на широкий асортимент кінцевої продукції зернопродуктового підкомплексу. Отож, під зернопродуктовим підкомплексом АПК розуміємо сукупність системних елементів виробничого, соціального, фінансового, інноваційного характеру, певним чином пов'язаних і взаємодіючих між собою задля реалізації мети підкомплексу, що полягає у задоволенні потреб суспільства в зерні і продуктах його переробки.

Основною передумовою формування зернопродуктового підкомплексу є те, що сукупність процесів виробництва, заготівлі, транспортування, переробки зерна переростає в цілісну систему, функціонування елементів якої підпорядковане єдиній меті – виробництву кінцевих продовольчих продуктів. Методологія його виокремлення передбачає забезпечення на основі суспільного поділу праці гармонійного, пропорційного розвитку всіх галузей і функціональних підрозділів, що входять до його складу і взаємопов'язані спільними економічними інтересами.

Загалом для формування зернопродуктового підкомплексу варто дотримуватися таких принципів:

- задоволення потреб населення в хлібо-продуктах;

- забезпечення взаємозв'язку економічних інтересів усіх суб'єктів господарювання для досягнення єдиної мети;

- існування різних форм господарювання, заснованих на різних формах власності;

- функціонування системи збуту зерна та зернопродуктів на засадах товарно-грошових відносин.

Отож, зернопродуктовий підкомплекс АПК є досить складною багаторівневою системою, для повноти розуміння якої потрібно конкретизувати складові, що її формують. У науковій думці щодо цього також склалися дискусійні підходи. Так, науковець Амірова Е.Ф. (2008) виділяє в структурі зернопродуктового підкомплексу чотири аспекти: організаційний, що охоплює основні сфери агропромислового виробництва, такі як виробництво, зберігання і переробка зерна та їхні інфраструктурні підрозділи; відтворювально-функціональний, що окреслює співвідношення та роль основних технологічних стадій виробництва кінцевої продукції; територіальний (регіональний), що відображає сукупність відповідних галузей в рамках певної території; компонентний, що охоплює структурні підрозділи, які розвиваються на базі певних агропромислових циклів.

На думку Мамбетової Ф. М. (2010), структура зернопродуктового підкомплексу АПК складається з підприємств та організацій, що займаються виробництвом зерна, постачанням матеріально-технічних ресурсів, транспортуванням, зберіганням, переробкою зерна, фінансово-кредитних і страхових установ, а також науково-дослідних інститутів і навчальних закладів.

Алтухов А. І. (2015) пропонує розглядати структуру зернопродуктового підкомплексу відповідно до структури АПК, яка представляє такі сфери: виробництво засобів виробництва (I сфера); безпосередньо зернове господарство (II сфера); галузі переробки і обслуговування (III сфера); ринок зерна і продуктів його переробки (IV сфера). Саме така структура, на думку вченого, відображає відтворювальний підхід і ґрунтується на

принципах системності. У кожній сфері виготовляється продукція чи надаються послуги, призначені для наступної стадії відтворення. Окрім того, за такої структури ринок зерна і продуктів його переробки, як одна з підсистем підкомплексу, є логічним продовженням ланцюга функціонування цього важливого для країни багатофункціонального продуктового підкомплексу.

Науковець Онищенко К. М. (2011) пропонує схему зернопродуктового кластера, основу якого складають підприємства, що займаються виробництвом зерна, його зберіганням (елеваторні господарства) та переробкою (борошномельні, комбикормові заводи, хлібопекарні, кондитерські, макаронні фабрики), а також ті підприємства, що забезпечують постачання, збут продукції, транспорт (логістику), інфраструктуру (фінансові, юридичні, консалтингові, науково-дослідні та ін.). Об'єднання їх усіх в єдиний діючий механізм покладено на організації зі забезпечення і координації діяльності всього кластера.

Зрозуміло, що досягненню цілей зернопродуктового підкомплексу сприяють функції достатньої кількості галузей і виробничих сфер. Тому структуризація повинна відображати багаторівневість технологічного виробництва, обмін і споживання продукції на різних стадіях відтворювального процесу, використання матеріальних, природних, фінансових, трудових та інших ресурсів. Справедливо зауважив Сидоренко О. В. (2015), що склад і структуру зернопродуктового підкомплексу учені загалом розглядають у таких аспектах: функціональному (досліджується в контексті певної послідовності основних стадій відтворювального процесу); галузевому (оцінюється ступенем участі господарюючих суб'єктів різних галузей і сфер діяльності у відтворювальному процесі); організаційному (передбачає спосіб упорядкування зайнятих господарюючих суб'єктів і галузей за видами діяльності); територіальному (характеризує масштаби діяльності і ступінь географічного поширення); соціально-економічному (враховуються особливості прояву виробничих і соціальних орієнтирів розвитку); управлінсь-

кому (оцінюється взаємодія органів управління АПК).

З огляду на це можемо зазначити:

1) зернопродуктовий підкомплекс представлений як різноманітними зерновими культурами, так і галузями виробничої і невиробничої сфер, видами діяльності;

2) зернопродуктовому підкомплексу притаманно формування в єдиний ланцюг окремих видів діяльності, незалежно від їхньої галузевої чи виробничої належності, для яких характерним є спільний технологічний процес виробництва, транспортування, зберігання, переробки і реалізації зерна та його продукції;

3) незважаючи на те, що зернопродуктовий підкомплекс функціонує як самостійний елемент АПК, з позицій функціонально-цільової його належності наведеному підкомплексу притаманні ознаки системи: містить різноманітні елементи, єдність основної мети для всіх елементів, наявність зв'язків між елементами, відносну самостійність тощо. Це потребує застосування комплексного підходу до розвитку підкомплексу, насамперед до використання інтенсивних чинників виробництва і виділення з-посеред них пріоритетних, які значною мірою окреслюють ефективність його функціонування;

4) зернопродуктовий підкомплекс характеризується значною різноманітністю виробництва кінцевої продукції, як продуктів харчування зі зерна (борошно, крупа, хліб, хлібобулочні, борошняні, макаронні, кондитерські вироби та ін.), так і товарної продукції кожної складової галузі підкомплексу, що зв'язує підприємства різних галузей технологічним ланцюгом. Тут варто зазначити, що значна частка продукції споживається як товарна продукція на виробничі потреби всередині самого ж підкомплексу.

Забезпечення ефективного функціонування вітчизняного зернопродуктового підкомплексу є однією з найактуальніших проблем розвитку усього АПК держави, адже зерновиробництво, окрім важливого соціально-економічного, має ще й політичне значення

для розвитку національної економіки. Зерно завжди належало до конкурентоспроможних продуктів на світовому ринку і може бути вагомим важелем впливу на світову економіку. Сприятливі передумови для виробництва зерна в Україні є основою формування експортного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК, який може забезпечити державний бюджет стабільними надходженнями валюти. Використання переваг світової торгівлі вимагає формування ефективного організаційно-економічного механізму розвитку експортного потенціалу зернопродуктового підкомплексу АПК України.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Спираючись на проведені дослідження проблематики формування й розвитку зернопродуктового підкомплексу, а також розроблені теоретичні, методичні і практичні положення, можна дійти таких висновків:

1) зернопродуктовий підкомплекс є одним із важливих продуктових підкомплексів країни, від стійкості функціонування якого залежить вирішення продовольчої проблеми та забезпечення продовольчої безпеки України;

2) з позицій досягнень економічної науки узагальнені різні точки зору науковців і досліджено основні напрями трансформації в розумінні економічного змісту поняття «зернопродуктовий підкомплекс», що дало змогу показати авторську позицію стосовно його трактування в ринкових умовах.

Розвиток зернопродуктового підкомплексу відповідно до рівня сучасних вимог потребує комплексного підходу, особливо щодо використання інтенсивних чинників виробництва і виділення пріоритетних, які багато в чому визначають ефективність його функціонування. У цьому розумінні вітчизняній аграрній науці як постійному генератору техніко-технологічної модернізації зернопродуктового підкомплексу належить особлива роль у переході на інноваційно-інвестиційну модель розвитку.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Benson, C., Clay, E. and Green, R., 1986. *Food Security in Sub-Saharan Africa*, IDS Brighton: University of Sussex.
- Eicher, C. K. and Staatz, J. M. eds, 1990. *Agricultural Development in the Third World*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Eide, W. B. 1990. Proceedings of the Agriculture. *Nutrition Linkage Workshop*. Virginia.
- Алтухов, А. И., 2015. Зернопродуктовый подкомплекс АПК страны: проблемы становления и развития. *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*, 6, с. 2–7.
- Амирова, Э. Ф. 2008. Перспективные направления повышения эффективности зернопродуктового подкомплекса. *Вестник Казанского государственного аграрного университета*, 2(8), с. 9–12.
- Андрушко, М. І., Дудяк, Р. П. та Колодійчук, В. А., 2004. Зернопродуктовий підкомплекс АПК як об'єкт логістичного управління. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 499, с. 136–140.
- Ганганов, В. М. и Буркинський, Б. В. ред., 2008. *Формування зернового комплексу регіону*. Одеса: Ін-т проблем ринку і екон.-екол. дослід. НАНУ.
- Грузинов, В. П., Дудуева, Л. М., 1996. Развитие хозяйственных связей хлебоприемных предприятий с производителями зерна. *Хранение и переработка сельхозсырья*, 3, с. 6–7.
- Душин, Б. В. 1986. *Структура АПК*. Днепропетровск: Сельскохозяй. ин-т.
- Емельянова, А. М. ред., 1987. *Интенсивное развитие АПК*. Москва: Агропромиздат.
- Жуков, Н. И., 2008. *Развитие интеграционных процессов в зерновом хозяйстве региона (теория, методология, практика)*. Доктор наук. Всероссийский научно-исследовательский институт экономики, труда и управления в сельском хозяйстве.
- Загайтова, И. Б., Терновых, К. С., Коротченко, В. И. и Камалян, А. К. ред., 1999. *Экономика АПК. Общие закономерности развития агропромышленного комплекса*. Воронеж.
- Збарський, В. К. та Мацибора, В. І. ред., 2009. *Економіка сільського господарства*. Київ: Каравела.
- Ильина, И. В., Сидоренко, О. В., Морозова, Е. В., 2012. Роль фондообразующих отраслей АПК в решении продовольственной проблемы регионов. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*, 2, с. 30–36.
- Киселев, В. И. 1985. *АПК: совершенствование хозяйственного механизма*. Москва: Агропромиздат.
- Козак, О. А. та Грищенко, О. Ю., 2016. Розвиток зернової галузі України на сучасному етапі. *Економіка АПК*, 1, с. 38–47.
- Колодійчук, В. А., 2014. Галузеве позиціонування зернопродуктового підкомплексу АПК України. *Економічний часопис-XXI*, 9–10(1), с. 45–48.
- Лебедев, К. А. 2009. *Концепция государственного регулирования зернопродуктового подкомплекса*. [online] Доступно: http://www.Nbuv.Gov.ua/portal/soc_gum/Ekonk/2009_26/lebedev.pdf [Дата обращения 20 февраля 2020].
- Лобас, М. Г. 1997. *Развиток зернового господарства*. Київ: Агроінком.
- Мамбетова, Ф. М. 2010. *Формирование механизма устойчивого развития зернопродуктового подкомплекса: теория, методология и практика*. Доктор наук. Горский государственный аграрный университет.
- Мартинова, Л. В. 2018. *Управління ризиками господарської діяльності на підприємствах зернопродуктового підкомплексу*. Кандидат. наук. Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного.
- Мельник, Л. Л., 2013. Зерновий комплекс України в аспекті експортних можливостей та державного регулювання. *Агросвіт*, 4, с. 13–19.
- Новицький, І. В., 2017. Теоретичні основи економічних відносин суб'єктів зернопродуктового підкомплексу. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 13, с. 39–43.

Онищенко, К. Н. 2011. Концептуальная схема формирования кластера на основе зернопродуктового подкомплекса. *Культура народов Причерноморья*, 215, с. 100–103.

Павлюченков, А. К. и Улизько, М. В., 2001. Развитие организационных форм производства в отраслях хлебопродуктового комплекса АПК. *Хранение и переработка сельхозсырья*, 11, с. 12–15.

Плотнікова, М. Ф. 2006. Аналіз хлібопродуктового підкомплексу в регіоні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 1 (33), с. 55–64.

Погріщук, Б. В., 2009. Особливості функціонування зернопродуктового підкомплексу України в ринкових умовах господарювання. *Галицький економічний вісник*, 2, с. 168–171.

Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4.07.2002 р. № 37-IV, 2002. *Відомості Верховної Ради України*, 35. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15> [Дата звернення 20 квітня 2020].

Сидоренко, О. В. 2003. *Обеспечение устойчивого развития зернового подкомплекса региона (на материалах Орловской области)*. Кандидат наук. Орловский государственный аграрный университет.

Сидоренко, О. В. 2015. *Зернопродуктовый подкомплекс: функционирование и развитие в условиях новой агропромышленной политики*. Доктор наук. Орловский государственный аграрный университет.

Сидоренко, О. В. ред. 2015. *Формирование и развитие зернопродуктового подкомплекса: теория, методология, практика*. Орел: Изд-во ФГБОУ ВО Орловский государственный аграрный университет.

Стеченко, Д. М. 2006. *Розміщення продуктивних сил і регіонал істика*. Київ: Вікар.

Тихонов, В. А. и Лезина, М. Л., 1979. Конечный продукт агропромышленного комплекса. *Вопросы экономики*, 1, с. 81–91.

Толмачев, А. В. 1998. *Экономика и организация производства в зернопродуктовом подкомплексе АПК (методология и практика решений)*. Доктор наук. Всероссийский научно-исследовательский институт экономики, труда и управления в сельском хозяйстве.

Фоменко, С. В., 2002. Формування зернопродуктового підкомплексу АПК. *Економіка АПК*, 12, с. 60–62.

Худолій, Л. 1998. *Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні*. Київ: ІАЕ.

Шпичак, О. М., 2002. Економічні проблеми на ринку зерна Україні. *Вісник аграрної науки*, 10, с. 5–10.

Стаття надійшла 28.04.2020

